

TÜRKİYE’DE ÇAĞDAŞ CAMİ MİMARİSİ TASARIMINDA YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR

Nesibe AKBULUT
Istanbul Aydın University
nesibeakbulut87@hotmail.com

Alev ERARSLAN
Istanbul Aydın University

ÖZ

Bu çalışmada cami mimarlığı konusunda günümüz cami mimarisindeki tasarımsal yaklaşımlar irdelenerek, Türkiye’de 20. yüzyıl cami mimarisinin gelişimi aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Türkiye’de çağdaş cami tasarımını geliştirmeyi amaçlayan bazı örnekler seçilmiş ve seçilen örnekler form ve fonksiyon ilişkisi, mekân organizasyonu, genel mimari özellikler ve cami mimarisindeki geleneksel elemanların kullanımı açısından incelenmiştir. Böylece Türkiye’de çağdaş camii mimarisinin durumu, geleneksel plan özellikleri ile camii mimarisinin değişmez öğeleri olan kubbe, minare, mihrap, minber, vaaz kürsüsü ve avlu gibi elemanların işlev ve sembolik kullanımlarındaki tasarımsal yenilikler ve çağdaş üslup arayışları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Camii, Osmanlı mimarisi, Çağdaş mimari, mimari elemanlar*

INNOVATIVE APPROACHES IN THE ARCHITECTURAL DESIGN OF CONTEMPORARY MOSQUES IN TURKEY

ABSTRACT

In this study, regarding mosque architecture, the development of 20th century mosque architecture in Turkey is tried to be clarified by means of examining the design approaches in today’s architecture. Some samples concerning development of contemporary design are selected, and these samples are examined in terms of form and functional relation, space organization, general architectural properties, and the use of traditional elements. In this way, the situation of contemporary mosque architecture in Turkey, traditional plan specifications, and the schematic innovations in the functional and symbolic usage of elements which are

unchanging components of mosque architecture such as dome, minaret, direction niche (mihrab), pulpit (minbar), preaching stand and courtyard as well as modern style and order pursuits are tried to be presented.

Keywords: *Mosque, Ottoman architecture, Contemporary architecture, architectural elements*

1. GİRİŞ

Cami İslam mimarisinin hem ibadet hem de politik ve simgesel niteliğinden dolayı en önemli yapısıdır. Aynı zamanda kent içinde bir buluşma ve merkez olma niteliği barındıran camii önemli bir kamu yapısıdır. İslam'ın en önemli ibadeti olan Namaz için Kuran'da özel bir ibadet yapısı olmadığı halde İslam mimarisinde yüzyıllar içerisinde gelenekselleşmiş bir camii mimarisi oluşmuş ve sahnın, kubbe, minare, mihrap, minber, kürsü ve avlu gibi elemanlar camii mimarisinin değişmez plan arketipleri olarak kabul görmüştür. Ülkelere ve kültürlerle göre bazı farklılıklar göstermekle birlikte camii mimarisinin işlev ve sembolik kullanımlarında bu klasik öğelerden vazgeçilmemiştir.

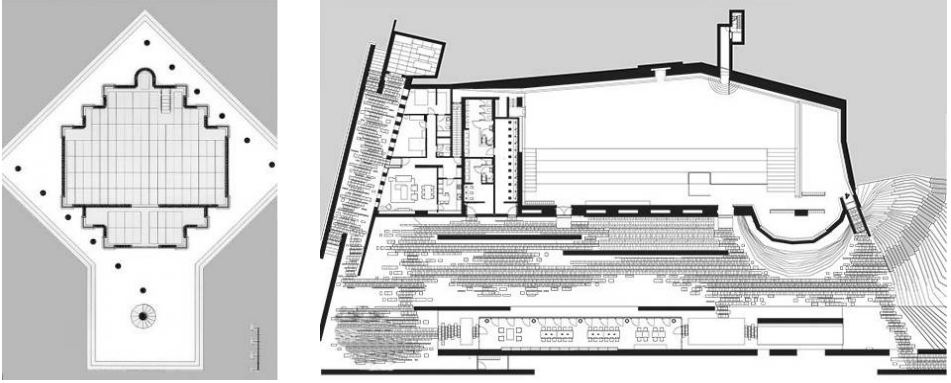
Yüzyıllar içinde bazı yeniliklere rağmen genelde geleneksel karakterini koruyan camii mimarisi 20. yüzyıla beraber modern mimarinin de gelişmesiyle bir kırılma noktası yaşamıştır. İslam dininde bir dayatma olmadığı halde kültürel simgelere dönüşen elemanlar bazı mimarlar tarafından farklı yorumlanmaya başlamıştır. Geleneksel tipolojinin dışına çıkan çağdaş camii denemeleri bu yüzyılda birçok İslam ülkesinde tartışılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada Türkiye'de 20. yüzyıl camii mimarisinin gelişimi aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, Türkiye'de çağdaş camii tasarımını geliştirmeyi amaçlayan bazı örnekler seçilmiş ve seçilen örnekler form ve fonksiyon ilişkisi, mekân organizasyonu, genel mimari özellikler ve camii mimarisindeki geleneksel elemanların kullanımı açısından incelenmiştir.

Bu makalede, camii mimarlığı konusunda günümüz camii mimarisindeki tasarımsal yaklaşımlar irdelenerek, Türkiye'de 20. yüzyıl camii mimarisinin gelişimi aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Türkiye'de çağdaş camii tasarımını geliştirmeyi amaçlayan bazı örnekler seçilmiş ve seçilen örnekler form ve fonksiyon ilişkisi, mekân organizasyonu, genel mimari özellikler ve camii mimarisindeki geleneksel elemanların kullanımı açısından incelenmiştir. Böylece Türkiye'de çağdaş camii mimarisinin durumu, geleneksel plan özellikleri ile camii mimarisinin değişmez öğeleri olan kubbe, minare, mihrap, minber, vaaz kürsüsü ve avlu gibi elemanların işlev ve sembolik kullanımlarındaki tasarımsal yenilikler ve çağdaş üslup arayışları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Çağdaş Camii Plan Tasarımları

2.1. Kare ve Dörtgen Plan

İlk grup olan kare veya dörtgen planlı örneklerde, cami kare veya dörtgen bir harim bölümüne sahiptir. Bu tipin çıkış noktası, Selçuklu ve Osmanlı mescitleri ile 14. yüzyıl Beylikler dönemi ve geç dönem Osmanlı mimarlığında görülen kare ibadet alanı fikridir. Bu gruba giren örnekler Buttin Camii (1996), Bursa Eyüp Camii (1996), GOSB Camii (2015), Şakirin Camii (2009), TBMM Cami ve Sancaklar Camii'dir (2013).

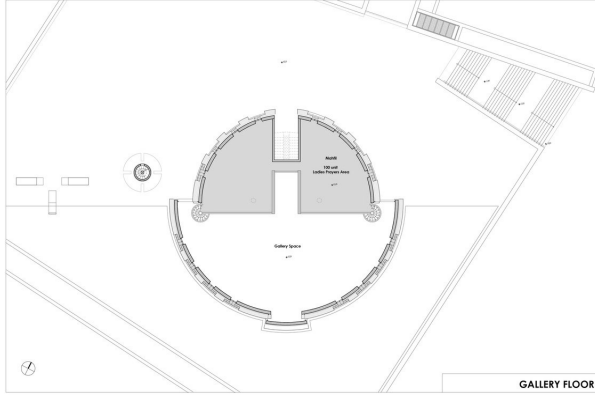

Şekil 2.1. Bursa Eyüp Camii ve Sancaklar Camii (Ürey, 2010, URL 1)

Bu gruba giren örneklerde, Şakirin Camii'nde olduğu gibi bazen düzgün dörtgen veya kare plan kullanılmışken bazen de yapının köşelerindeki geometri ile oynanarak tasarımsal yenilikler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bursa'daki 1996 yılında inşa edilmiş Buttin Camii'nde, kare planlı yapının köşelerine pah yapılmışken, aynı yılda inşa edilen Bursa Eyüp Camii'nde kare yapının köşeleri zikzak şeklinde tasarlanmıştır [2]. Kare planlı camilerin önemli örneklerinden biri olan 2009 tarihli Şakirin Camii'nde ise kare planlı harim bölümünün cepheleri, her biri 4 kösedeki pandantif formundaki betonarme ayağa oturan, içleri cam yüzeyli 4 askı kemerden oluşur. 2013 yılında inşa edilen Sancaklar Camii ve 1989 tarihi TBMM camilerinde ise ilk İslam camilerinde kullanılan enine gelişen yayvan şema, ayaksız olarak uygulanmıştır. 2015 yılında tamamlanan GOSB Camii'nde ise kare tabanlı yapının 4 köşesinde, yapıdan taşan 4 kule bulunmaktadır [4].

2.2. Dairesel plan

Geleneksel cami formuna yabancı olan bu yenilikçi kurguda, yapı dairesel planda tasarlanmıştır. Daire, ifade olarak sonsuzluğu simgelemektedir ve bütün cepheler aynı olduğundan kible duvarının bir farkı yoktur. Bu planda amaç tam bir merkezi mekân oluşturmaktır. Bu anlayış İslam'da hiçbir yerin kutsal olmadığını, eşit olduğunu ifade etmektedir [3].

Şekil 2.2. Yeşil Vadi Camii (URL 2)

Ele alınan örneklerden, dairesel plana sahip olan bir tane cami vardır. İstanbul'da 2010 yılında tamamlanmış olan Yeşil Vadi Camii'dir. Yeşil Vadi Camii, iç içe ayrı boyutlardaki iki küreden oluşmaktadır. Geniş olan küre, yapının harim bölümünü oluşturmakta olup dışarıda daha yüksek tutulmuştur. Son cemaat yeri ve girişin bulunduğu küçük küre ise, büyük küreden daha alçak olup her iki küre birbirine cam yüzeylerle birleştirilmiştir. Kürenin bölünmesi ile bir fragmantasyonun oluşturulduğu yapıda bir Dekonstrüktivist tutum görülmektedir [2].

2.3. Üçgen plan

Çalışmada bir tane üçgen plana sahip olan cami bulunmaktadır. Nevşehir'de bulunan Derinkuyu camii'nin görsel bir planı bulunmamaktadır. Yapının planı üçgen şeklindedir. Yapının girişi dar olan bölümdedir. Geniş olan bölümde ise kible duvarı bulunmaktadır. Yapı genişleyerek devam ederken, iki kare kolonla sahnı plan oluşturulmuştur. Orta sahnın, geniş yan sahnılar ise dar tutulmuştur [6].

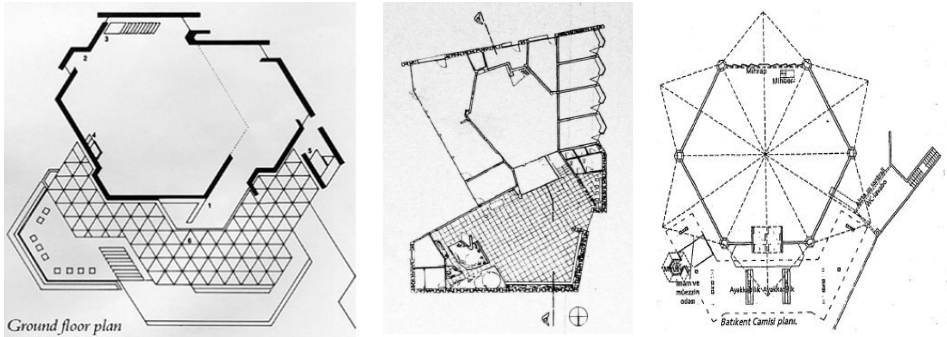
Şekil 2.3. Derinkuyu Camii (URL 3)

2.4. Çokgen plan

Bu gruba giren örneklerde, planda altıgen, sekizgen ve onikigen gibi çokgen formlardan oluşan plan şemaları kullanılmıştır [7].

2.4.1. Altıgen plan

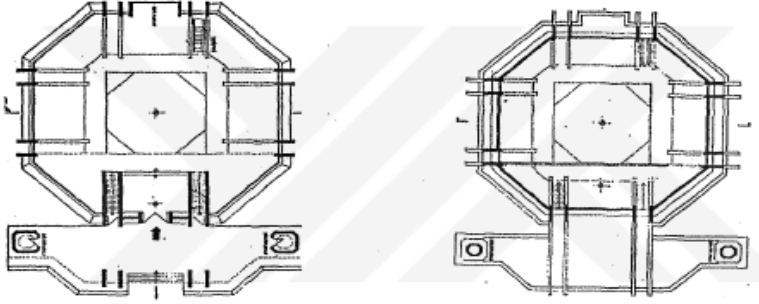
Çalışmada, üç tane altıgen plana sahip cami bulunmaktadır. Bunlar Kınalı Ada Camii (1964), Etimesgut Camii (1967) ve Batıkent Ankara Camii'dir (1983). Kınalı Ada Camii İstanbul'da 1964 yılında inşa edilmiştir. Düzensiz altıgen plana sahip olan yapı, üçü kible yönünde üçü giriş yönünde, eşit olmayan altıgen formdadır [10]. Mihrap ve karşısındaki giriş duvarlarını oluşturan bölümler kısa tutulmuştur. Böylelikle düzensizlikten oluşan modern bir merkezi plan meydana gelmiştir. Altıgen plana sahip olan bir diğer örnek ise Ankara Batıkent Camii'dir. Burada planı oluşturan duvarlar düzensiz ve birbirinden kopuk inşa edilmiştir. Bu fragmantative, kopuk alanlar birbirlerine cam yüzeylerle birleştirilmiştir olmasına rağmen yapı bir bütün olarak tasarlanmıştır [5].

Şekil 2.4.1. Etimesgut Camii planı, Kınalı Ada Camii planı ve Batıkent Camii planı (Ürey, 2010)

2.4.2. Sekizgen plan

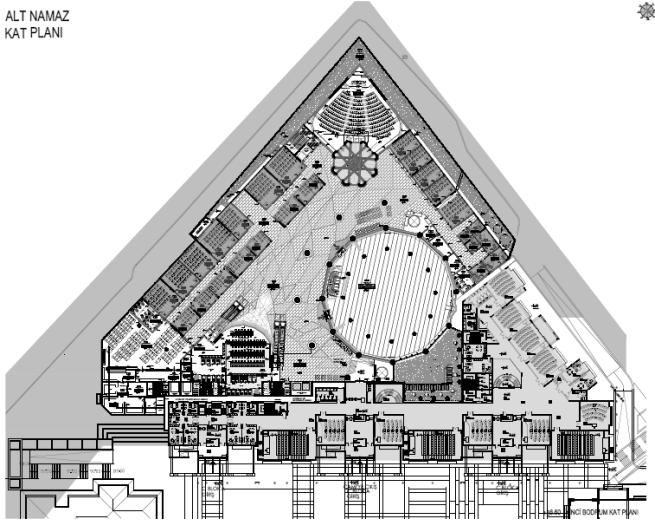
Bu gruba tek cami Ankara TEK Camii'dir. 1988 tarihli cami, sekizgen planlı bir harım bölümünden oluşmaktadır. Yapının önünde ise, enine bir kanat halinde iki ucunda birer minarenin olduğu bir giriş bölümü uzanmaktadır [3].

Şekil 2.4.2. Derinkuyu Camii plan (Ürey, 2010)

2.4.3. Onikigen plan

Araştırılan camiler arasında onikigen bir plana sahip olan tek örnek Marmara İlahiyat Camii'dir. İki katlı olan yapı her iki katında da aynı plan şeması kullanılmıştır. Cami, her biri birbirine sivri kemerlerle bağlanan, yüzeyleri Türk Üçgeni şeklinde kabartılmış, 12 betonarme ayaktan oluşan onikigen bir tabana sahiptir. Bu çokgen alt yapı, her iki katta da Türk Üçgenli geçişli kubbeye örtülüdür [2].

Şekil 2.4.3. Marmara İlahiyat Camii bodrum kat planı (Hilmi Şenay Arşivi)

3. Çağdaş Camii örtü tasarımı

Ele alınan örnekler, plandan sonra en önemli mimari öge olan üst örtü açısından incelendiğinde yapılarda dört örtü sistemi kullanılmıştır. Bunlar: 1. Geleneksel kubbe tasarımı, 2. Piramidal örtü, 3. Düz çatı ve 4. Geometrinin kullanılan örtü sistemleri olarak değerlendirmeye alınmıştır [4].

3.1. Geleneksel örtü

Birinci grupta bulunan camiler, ilk incelemede geleneksel bir kubbeye sahiptir. Zamanın teknolojisi ile inşa edilen bu camiler, geleneksellikten fazla uzaklaşmadan modern bir çizgi kazanmıştır. Bu guruba ait olan camiler ise, Yeşil Vadi Camii (2010), Şakirin Camii (2009), Marmara İlahiyat Camii (2015) ve GOSB Camiidir (2015) [4].

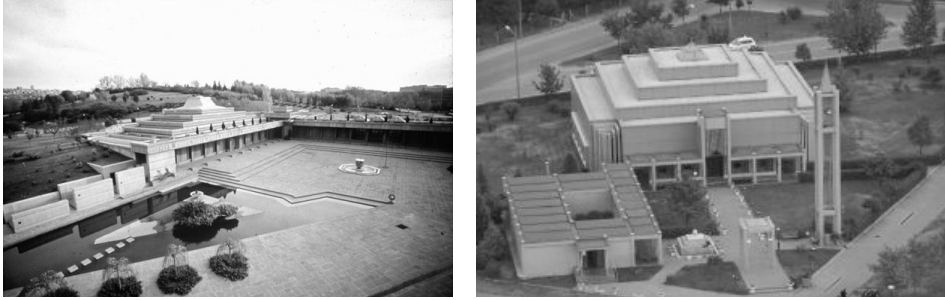

Şekil 3.1. Yeşil Vadi Camii kubbesi ve Marmara İlahiyat Camii kubbesi
(Hassa Mimarlık)

Yeşil Vadi Camii, dairesel plana sahip olup yapının üzeri zeminden başlayan bir kubbedir. İç içe ayrı boyutlardaki iki küreden oluşan dairesel planlı yapının üzeri de kubbe formundadır [10]. Şakirin Camii, örtü sisteminde geleneksel kubbenin kullanıldığı bir diğer örnektir. Klasik şemada kare planlı olan yapının üzeri, köşelerdeki dört pandantif şeklindeki kolona oturan bir kubbe ile örtülüdür. Yapının cephelerini ise pandantif şeklindeki 4 ayağı/kolonu birbirine bağlayan askı kemerler oluşturur. Geleneksel kubbe gurubuna ait bir diğer cami ise GOSB Camii'dir. Kare tabanlı yapının üzeri 31,6 m çapında, 23.55 m yüksekliğinde, dıştan altın rengine boyanmış basık bir kubbeye örtülüdür [2]. Kubbeye örtülü bir diğer örnek Marmara İlahiyat Fakültesi Camii'dir. Onikigen planlı, iki katlı yapı, her iki katta da Türk Üçgenli geçişli birer kubbe ile örtülüdür. Alt katın 27 metre çapında, 19 metre yüksekliğindeki kubbesi, göbeğinde bir yıldız motifi olan Türk üçgenlerinden oluşmakta iken üst katın 35 m çapındaki ve 35 m yüksekliğindeki kubbesi, araları pencereleli, çarkıfelek tarzda bir kırlangıç çatı ile örtülüdür. Kubbede cam, çelik ve ahşap malzeme kullanılmıştır [3].

3.2. Ziggurat (piramidal) örtü

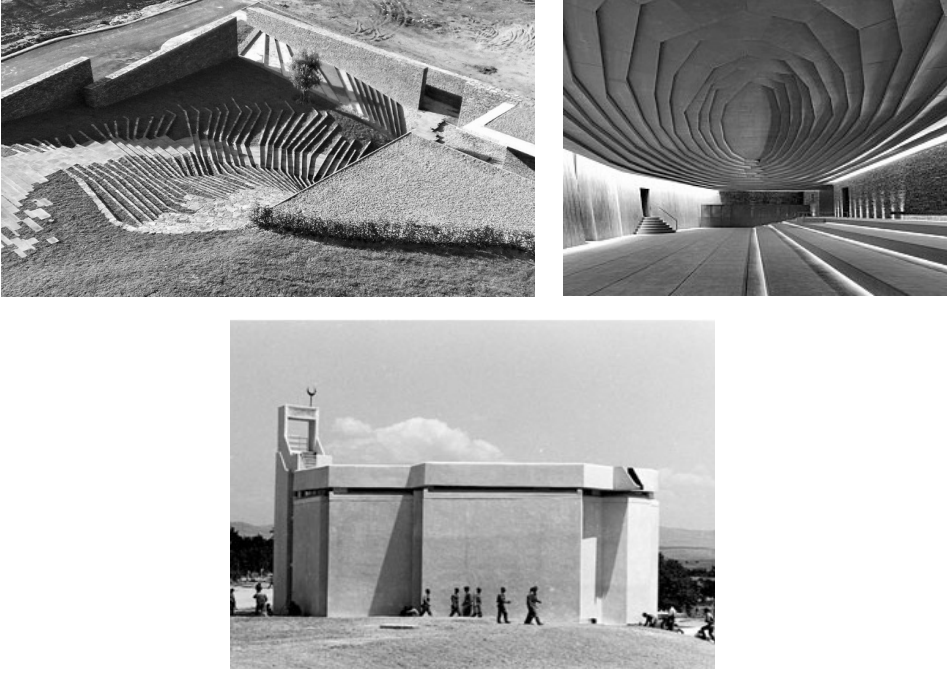
İncelenen örneklerdeki ikinci grup üst örtü sistemi piramidal tasarımıdır. Bu grupta klasik şemadan tamamen kopulmuş ve yeni örtü denemeleri uygulanmıştır. Örtünün farklı yorumlanması büyük bir adım olmakla beraber, yenilik hakkında yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Piramidal örtü sistemine barındıran camiler ise TBMM Camii ve Bursa Buttım Camii'dir. [2] Bu grubun en ünlü örneği TBMM Camii'dir. Behruz Çinici tarafından tasarlanan enine gelişen yayvan şemadaki caminin üzerine brüt betondan, her biri yukarıya doğru daralan ziggurat şeklindeki teraslardan oluşur. Kademeli tasarlanan örtünün arasındaki boşluklar cam yerleştirilerek doğal aydınlatma sağlanmıştır. Bu gruba giren bir diğer yapı da Bursa Buttım Camii olup, burada da kare planlı yapının üzeri yukarıya doğru daralan brüt betondan yapılmış teraslar ile ziggurat (primad) formdadır [2].

Şekil 3.2. TBMM Camii ve Bursa Buttım Camii (URL 4)

3.3. Düz plak örtü

Bir diğer grubu ise düz çatı örtüleridir. Düz çatıyla örtülü ilk camilere öykünen bu camilerde, örtü sistemi düz beton bir plak olarak en kolay şekilde tasarlanmıştır. Tasarım açısından kolay olan ve doğal aydınlatmayı bant şeritlerle sağlanan bu örtü sisteminin ana merkezide oluşturmaktadır. Bu gruba ait olan caminin biri Etimesgut Camii diğeri ise Sancaklar Camii'dir. Etimesgut Cami 1967 yılında inşa edilirken Sancaklar Camii ise oldukça yeni olup 2013 yılında inşa edilmiştir. Etimesgut Cami dikey ve yatay bantlarla açıklık getirilip tasarlanmıştır [10]. Camide kullanılan malzeme ise betonarme olup bir bütün olarak inşa edilmiştir. Güncel olan tasarımlardan biri Sancaklar Camii'dir. Örtü olarak düz bir plak ile tasarlanmıştır, arazinin eğilimine göre tasarlanmış olan cami, Hira mağarasına benzetilmektedir. Kubbe unsuru ana mekânın biçimlendiren bir tasarımıdır. Sancaklar Camii, bunu en iyi örneklerindedir. Brüt betondan yapılmış olan örtü dıştan çimlendirilmiş iken göbek bölümü geniş bırakılmış kademeli bir örtü kullanılmıştır. Düz plağa sahip bir diğer cami de 1989 tarihli Derinkuyu Camidir. Üçgen planlı yapının üzeri, eğimli düz örtüdür [2].

Şekil 3.3. Sancaklar Camii ve Etimesgut Camii (URL 5)

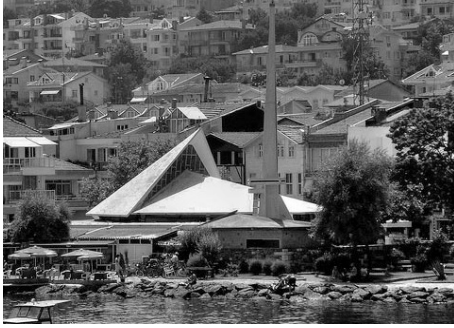
3.4. Çokgen (hiperbolik paraboloid) veya kırık piramidal örtü

İncelenen örneklerde kullanılan bir diğer örtü sistemi de hiperbolik parabolik tarzda yapılan çokgen örtülerdir. Yenilikçi örtü tasarımının en özgün grubunu oluşturan bu yapılarda genelde eş veya ters eğrilikli, çok eğrisel yüzeylerden oluşan hiperbolik parabolik kabuklar kullanılmıştır. Çalışmamızda bu gruba giren camiler Kınalı Ada Camii, Ankara Batıkent Camii, Bursa Eyüp Camii ve Ankara TEK Camiidir [3].

Şekil 3.4. Bursa Eyüp Camii, Ankara TEK Camii (Erengöz, 2000)

1996 tarihli Bursa Eyüp Camii, kare bir plana sahip olup genelde eş, eğrisel yüzeylerden oluşan hiperbolik paraboloid tarzda bir üst örtüye sahiptir. Kınalı Ada Camii'nin örtüsü farklı kademelerdeki kırık iki üçgenden oluşur [3]. Kırık piramidal olarak da tanımlanabilen örtüdeki üçgenler arasındaki boyut farklılığından dolayı oluşan aralık, cam ile kapatılmıştır. Doğal aydınlatmanın en güçlü olan bölümü de buradan sağlanmaktadır. Caminin örtüsü bu haliyle yelkeni anımsatmaktadır. Ankara Batıkent Camii, örtü tasarımında bu gruba giren bir diğer örnektir. Sekizgen plana sahip yapının üzeri, eş eğrisel yüzeylerden oluşan Türk üçgenlerinden oluşur. 1983 tarihli Ankara TEK Camii ise sekizgen bir plana sahip olup yapının üzeri konik pramidal stilde yükselen bir kasnak bölgesi üzerinde kubbe örtülüdür [6].

Şekil 3.5. Bursa Eyüp camii, Ankara TEK Camii (Ürey 2010, URL 6)

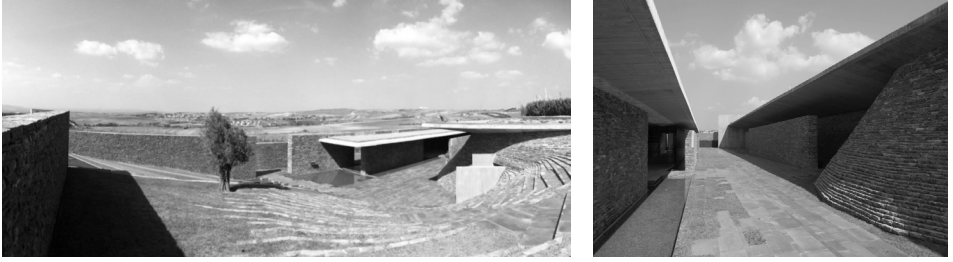
4. Çağdaş Camii avlu tasarımı

Çağdaş camilerde incelenmesi gereken bir diğer mimari öge de avludur. Mimarların birçoğu yeni tasarlanan camilerde sadece yapı tasarımı değil, çevre düzenini de ele almak zorundadır. Bu çalışmada 13 caminin avlu tasarımı iki gruba ayrılmaktadır [8].

4.1. Keskin sınırlarla çevrili olmayan avlu

Bu gruba giren camiiler; Sancaklar Camii, Ankara Tek Camii, Buttım Camii, Etimesgut Camii, Bursa Eyüp Camii, Marmara İlahiyat Camii ve Ankara Batıkent Camii'dir. Geleneksel avlu tasarımı keskin bir sınır bulunurken, bu sekiz caminin sınır belirleyen bir unsuru bulunmamaktadır [8]. Çağdaş Camii tasarımının en belirgin özeliği geniş bir arazide yapının oturmasıdır. Sancaklar Camii, bunun en modern örneklerindedir. Büyük bir arazide bulunan caminin bir kısmı yerin altına inşa edilmiştir. Yapı hemen göze çarpmamaktadır ve caminin ana giriş kapısına ulaşılabilmek için merdiven ile inilmektedir. Yapının üstünde bulunan avluya üst merdivenle geline yer ise alt avludur. Sancaklar Camii'ndeki avlunun basamakların arasında su havuzları ile ilişkilendirilmiştir. Basamaklar kademe

kademe dünyadan sıyrılmak anlamına gelirken, su elemanı temizlenmenin önemini göstermektedir. Ana yapının ve çevreyi ibadet ile ilişkilendirmek yenicilik göstermektedir [5].

Şekil 4.1. Sancaklar Camii (URL 7)

Arazi eğilimini kullanarak tasarlanmış olan bir diğer cami TBMM Camii'dir. TBMM Cami de aynı Sancaklar Camii gibi iki avluya sahiptir. Sancaklar Camii'nde ayrı koda bulunan iki avlu bulunurken TBMM Camii'nde iki avlu aynı koda bulunmaktadır [1]. Yapının arkasındaki bulunan avlu arazi konumu olarak üç tarafı yüksektir ve üçgen havuz ile tasarlanmıştır. Bu havuzun üçgeninin en uzun tarafı kible tarafına bakmaktadır. İkinci avlu ana giriş bölümünde bulunmaktadır. Doğu tarafında bulunan havuz ana yapının önüne gelmeden zikzak şeklinde bitmektedir. Havuz, tüm olarak bakıldığında üçgen yapısındadır [3].

Şekil 4.2. TBMM Camii avlu (Moustafa, 2013)

Keskin sınırları olmayan avlu tasarımıdaki diğer camiler ise Ankara Batıkent Camii, Buttım Camii, Etimesgut Camii ve Bursa Eyüp Camii'dir. Bu camilerin avlu tasarımında ortak yanları bir parkın ortasında inşa edilmiş olmasıdır. Ankara Batıkent Camii, Buttım Camii ve Etimesgut Camii yeşil bir arazinin ortasında yer alıp etrafında ağaçlar bulunmaktadır [10]. Buttım Camii, sanayi bölgesinde bulunduğu için ayrıca yapının yanında otopark bulunmaktadır. Etimesgut Camii ise askeri arazide bulunduğu için etrafında hiçbir yapı bulunmamaktadır. Bursa

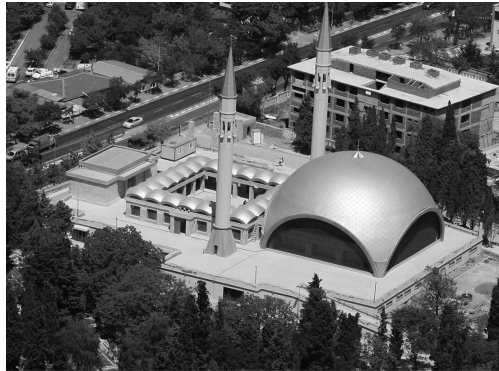
Eyüp Camii bir benzin istasyonunun yanında inşa edilmiştir ve etrafı ağaçlar ile tasarlanmıştır. Bu gruba dâhil olan iki camii bulunmaktadır. Bunlardan biri Marmara İlahiyat Camii'dir. Marmara İlahiyat Camii cadde kodunun dan yüksekte tasarlanmıştır. Cadde üzerinde bulunuyor olmasına rağmen çevreden ayrı tasarlanmıştır. Üst koda bulunduğundan yapıyı çevreleyen bir duvar bulunmamaktadır [8].

Şekil 4.3. Buttim Camii ve Marmara ilahiyat Camii
(Moustafa, 2013, Hasse Mimarlık)

4.2. Geleneksel avlu tasarımı

Avlu tasarımında ikinci grupta bulunan camiiler ise keskin sınırlar ile tasarlanmıştır. Bu camiiler GOBS Camii, Şakirin Camii, Kınalı Ada Camii, Yeşil Vadi Camii ve Derinkuyu Camidir. Bu camilerde avlu tasarımında keskin duvarlar ile tasarlanmıştır. Çağdaş tasarımı olarak bir tek avlu duvarların çok yüksek olmamasıdır. Daha açık bir avlu tasarımı karşımıza çıkmaktadır [5].

Şekil 4.4. GOSB Camii ve Şakirin Camii (URL 8)

5. Çağdaş Camii minare tasarımı

Geleneksel cami mimarisinin en önemli elemanlarından bir diğeri olan minare de çağdaş camilerde unutulmamıştır. Modern minarelerin hemen hemen hepsi yapıdan ayrı tasarlanmıştır veya sadece bir yapıyla ilişkilendirilmiştir [9]. Minare namaza çağırmak için oluşan yüksek bir yer olarak başlayıp zamanla kule haline gelmiştir. Çağdaş camide minare, bilhassa özel bir simge olarak tasarlanmıştır. Bir simge, bir imza olan minare tasarım olarak önem kazanmıştır. Ele alınan 13 caminin minare tasarımı da gruplara ayrılmaktadır. Gelenekselden uzak tasarlanmış sembol Minareler, Taş Kule Minare Tasarım, Farklı Geometrilere ile tasarlanan Minareler ve Geleneksel Minare Tasarımlar [1].

5.1. Sembol minare tasarımı

İlk önce sembolik olarak tasarlanmış olan minareleri ele alınmıştır. Sembolik anlamı bir taş yapı olarak ya da kule olarak inşa edilmeyen minareleri barındırmaktadır. Geleneksel bir camide minareler hemen hemen birbirlerine benzemektedir ve yüksek bir kule sekinde tasarlanmaktadır [11]. İlk zamanlar bunun mecburiyet olduğundan gelişi güzel tasarlanmıştır. Modern cami tasarımların birçoğundan yüksek bir yapı muhakkak tasarlanmaktadır. Ele alınan camilerin üç tanesinde tamamen bu çizgiden çıkıp farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Sembol minarelere sahip olan camiler ise Nevşehir’de bulunan Derinkuyu Camii, Ankara’da bulunan TBMM Camii ve Etimesgut Camidir [3].

Şekil 5.1. Derinkuyu camii minare ve TBMM Camii minare (Ürey, 2010)

Derinkuyu Camide yapının en uzun yeri minare olarak bilinmektedir. Minarenin bir bütün olarak tasarlanması, tasarımcının bir heykeltıraş olmasından kaynaklanmaktadır. Yapıdan ayrı olmamakla beraber örtü sisteminin içine bütünleşmiş sembolik bir minare olmuştur [8]. Bir diğer sembolik minareye sahip olan camii ise TBMM Camii’dir. Beton olmayıp tamamen farklı tasarlanmış olan minare, bir Selvi ağacıdır. Böyle bir tasarım, sadece TBMM Camii’nde karşımıza

çıkılmaktadır. [6] Etimesgut Camii'nin ilk incelemesinde karşımıza minare çıkmamaktadır. Açık bir merdivene sahip olan yapının minaresi, kadınlar bölümüne çıkmaktadır. Minarenin bu şekilde olduğunu mimarından öğrenmekteyiz. Malzemesi betonarme olup ana yapıya bitişik şekilde tasarlanmıştır [2].

5.2. Taş kule minare tasarımı

İkinci gruba giren minare tasarımı, bir tane minareye sahip olup kare şeklinde tasarlanmış olan taş kulelerdir. Bu grubun en belirgin örneklerinden bir tanesi Sancaklar Camii'dir. Sancaklar Camii, yapıdan tamamen ayrı üst avluda bulunan sadece taş bir kule şeklinde tasarlanmıştır. Minare olduğu sadece üstündeki Arapça yazılı levhadan anlaşılmaktadır [10]. Sancaklar Camii'ne en çok benzeyen başka bir cami ise GOSB Camii'dir. GOSB Camii'nin minaresi kare şeklinde bir taş kuledir ve yapı ile avlunun önünde bulunmaktadır. Minarenin düz ve sade olan tasarımı şerefenin yerinde kare bir beton ile çevrilmiştir. Kare şekliyle bahsedilen iki camiye benzeyen diğer cami ise Buttım Camii'dir. Minarenin açık bir yapısı vardır ve ortasına ızgara demir ile süsleme verilmiştir. Minarenin geleneksel bir âlemi yoktur. Kubbe gibi piramidal bir kapağı vardır. Hoparlör ızgaranın arasına minarenin üstüne yerleştirilmiştir [1].

Şekil 5.2. Sancaklar Camii, GOSB Camii ve Buttım Camii (URL 8)

5.3. Farklı geometriler ile tasarlanan minare

Minareleri sınıflandırmada üçüncü grup ise organik ve farklı geometriler ile tasarlanan minarelerdir. Daha önce değerlendirmeye giren yapı tasarımında organik yapıları bulunmaktadır. Bunlardan biri Bursa Eyüp Camii'dir. Organik bir örtüye sahip bu yapılar yine organik bir minare tasarımına sahiptir. Yüksekçe tasarlanan kolonu çevreleyen minareyi demirler ve masif mermer basamakları organik olup çıplak bir görümüne sahiptir. Buna benzeyen diğer bir camii ise

Kınalı Ada Camii'dir. Kınalı Ada Camii, bir tane minareye sahiptir ve temelinde iki dikdörtgen olmakla beraber üçgen bir form ile tamamlanmıştır. Farklı geometriler ile tasarlanan camii, yapı ile uyum içindedir. Bu gruba ait en yakın diğer cami ise Marmara İlahiyat Fakültesi Camii'dir. Cami, minare tasarımı olarak oryantal hiçbir geleneksel unsuru üzerinde bulundurmayan modern görünümüne sahiptir. Temelinde üçgenler ile başlayan ve yükselerek organik bir şekle sahiptir [2].

Şekil 5.3. Bursa Eyüp Camii, Kınalı Ada Camii ve Marmara ilahiyat fakültesi camii (Erengöz, 2000, Ürey, 2010, Hassa Mimarlık)

5.4. Geleneksel minare tasarımı

Minare gruplarından en sonuncusu ise geleneksel minareye benzeyen tasarımlardır. Modern camilerin çoğunlukla yapıdan ayrı tasarlanan minarelerin, bu grupta da devam etmektedir. Ancak form ve yapı olarak geleneksel tasarıma sahiptirler. Geleneksel forma en çok benzeyen minareye sahip olan cami Şakirin Camii'dir. Minarelerin yüksekliği 35 metredir. Klasik minareye benzetilen tasarımın balkonu bulunmamaktadır [10]. Minarelerin ana gövdesinde bir oda bulunmaktadır ve ahşap bir kapıya sahiptir. Minarenin oturduğu ana gövdesi, köşelidir. Bir diğer minare örneği ise Yeşil Vadi'ye ait olan minaredir. Modern bir tasarıma sahip olan minare geleneksel forma en yakın şekilde tasarlanmıştır. Silindirik şeklinde tasarlanan minarenin küçük pencereleri vardır ve paslanmaz çelik borular ile minarenin balkonu tasarlanmıştır. En son olarak Ankara'da bulunan TEK Camii'dir. İki minareye sahip olan caminin minaresi tam ayrı değildir; beton bir levha ile ana yapıya bağlanmaktadır. Beton levhanın altı ise son cemaat yeri olarak tamamlanmıştır ve iki tarafı korunaklıdır [5].

Şekil 5.4. Yeşil Vadi Camii, Şakirin Camii ve Ankara Tek Camii
(Akbulut, 2016, Ürey, 2010)

6. Çağdaş Camii minber, mihrap, kürsü ve kadınlar mahfili tasarımı

Çağdaş camiler geleneksel bir caminin olmazsa olmaz litürjik öğeleri olan mihrap, minber, vaaz kürsü ve Kadınlar Mahfili açısından incelendiğinde, her mimarın kendine has bir imzasının olduğu görülmektedir. Şakirin Camii'nde, tasarım olarak mihrap ilk defa bir yarım daire şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Mihrabın belirginliği niş ile tasarlanırken burada içe dönük dairesel vardır. Hem form hem de materyalin en farklı şekilde olan mihrap iç mekânda göze çarpan ilk elamandır [10]. Dış dairesel formu yeşil metalden oluşurken içteki altın bir renge sahiptir. Sadece mihrap değil aynı zamanda minberde farklı ve özel tasarımıyla dikkat çekmektedir. Minberin merdiven korkulukları, zeminden başlayan yarım ay şeklinde tamamlanmıştır. Minberin basamaklarının üstünde bulunan yapraklar uzaktan bakıldığında Arapça yazıya benzemektedir. Bu yaprakların evreni temsil ettiği söylenmektedir. Kürsü ise materyal olarak minber ile aynı olup mihrap gibi dairesel bir forma sahiptir. Aynı zamanda yaprak motifleri kürsüde bulunmaktadır [5]. Şakirin Camii'nin Kadınlar Mahfili girişin üst kısmında bulunmaktadır. Özel tasarlanmış ve çok süslü tutulmuştur. Bu üç unsur çağdaş camilerde birbirini tamamlamaktadır. Bunun bir diğer örneği GOSB Camii'dir. Caminin mihrabı kible duvarında bulunmaktadır. Kible duvarı camdandır ve merkez noktasında zeminden kare masif duvara tasarlanmıştır. Mihrap kare bir nişe sahiptir, kademe kademe dışa doğru küçülerek ilerlemiştir. Kademeli şekilde tasarlanan diğer unsur ise minberdir. Minberin korkulukları, merdiven şeklinde tasarlanmış ve Metal'dandır. Metal malzemesi kürsüde de kullanılmıştır ve dairesel kolonu çevrelemektedir [7].

Şekil 6. Şakirin Camii Minber, Mihrap ve Kadınlar Mahfili (Akbulut, 2016)

Çağdaş Camilerde, kible duvarlarının birçoğu cam ile tasarlanmıştır ve duvarın merkez noktasında mihrap bulunmaktadır. TBMM Camii'nde kible duvarı camdan olup mihrap da camdan tasarlanmıştır. Dışa dönük dairesel camdan bir mihrabı vardır. Mihrap konusu özenle tasarlanmışken minber geleneksel olarak tasarlanmıştır [10]. TBMM Camii'nde kadınlar mahfili bulunmamaktadır. Dışarıdan gözüken sadece TBMM Camii değildir, Yeşil Vadi Camii de kürenin kare bir mihrabı ile dıştan gözükmektedir. İki farklı geometri kullanılarak mekâna canlılık getirmiştir. Ayrıca küre bir yapıda kare bir boşluğun olması dikkatleri üzerine çekmektedir. Minber cam ile tasarlanarak mekândaki şeffaflığı korunmuştur. Kürsü ise masif bir malzeme ile tasarlanıp noktayı koymuştur [8].

Şekil 6.1. TBMM Camii minber mihrap (Moustafa, 2013, Al-Asad, 1999)

Dıştan mihrabı belli olan bir diğer cami ise Etimesgut Camii'dir. Geometrisi üçgen olan mihrap, zeminden başlayıp örtüye kadar devam etmektedir. Hiçbir süse sahip olmayan iç mekân dominant bir görünümde [11]. Minberde de aynı dille devam edilip sanki yarısı bitmemiş betonarme bir şekilde tasarlanmıştır. Mihrabın üçgen bir nişe sahip olan diğer cami ise Buttım Camii'dir. Zeminden başlayıp örtüye kadar sade ama güçlü bir dile sahiptir. Mihrap bu kadar karakteristikken, minber ahşaptan olup geleneksel tasarlanmıştır [1].

Birçok camide bu unsurlar geleneksel tutulmuşken, bazı mimarlar bu konuda kendi imzasının atmak istemiştir. Sancaklar Camii bunun en iyi örneklerindedir. Mihrap kible duvarına inşa edilen kare bir niştir ve bu niş bir kapıya benzemektedir [10]. Yorumlanırken cennete açılan kapı olarak da düşünülebilir. Kare bir mihrabın yanında dairesel bir minbere sahiptir. Dairesel geometri bir nevi İslamiyet'teki sonsuzluğu düşündürür. Kürsü ise ilk bakışta göze çarpmamaktadır. Bunun sebebi, duvarındaki materyal ile kürsünün materyali siyah bir cam olmasıdır [2].

Şekil 6.2. Sancaklar Camii (URL 10)

7. Son Cemaat Yeri

Araştırılan 13 caminin bir diğer ögesi de son cemaat yeridir. İncelenen camilerdeki son cemaat yeri iki gruba ayrılmıştır. İlk olarak avluda tasarlanmış saçakların altında bulunan son cemaat yeridir ikinci grup ise geleneksel tasarlanmış son cemaat yeridir [8].

7.1. Avluda tasarlanmış saçakların altında bulunan son cemaat yeri

Bu gruba giren dört cami TBMM Camii, Ankara Batıkent Camii, Ankara Batıkent Camii ve Sancaklar Camiidir. Bu grupta örtüden devam eden saçakların altında son cemaat yeri bulunmaktadır. Saçakların altında kolonsuz şekilde tasarlanmıştır. Araştırılan 13 caminin dört tanesinde Son cemaat yeri tasarlanmamıştır. Bunlar Kınalı Ada Camii, Etimesgut Camii, Bursa Eyüp Camii ve Derinkuyu Camiidir [7].

Şekil 7.1. TBMM Camii ve Sancaklar Camii (URL 10)

7.2. Geleneksel tasarlanmış son cemaat yeri

Bu gruba dâhil olan dört cami vardır bunlar Buttım Camii, Şakirin Camii, Marmara İlahiyat Camii ve GOBS Camiidir. Buradaki camilerde son cemaat yeri geleneksel revaklar ile tasarlanmıştır. Yapının önünde bulunan avluda bulunmaktadır. Kare seklinde tasarlanmış olup, GOBS Camii’ndeki revakların her iki tarafı açıkken Şakirin Camii’nde ise bir tarafı cam ile kapatılmıştır [3].

Şekil 7.2. GOBS Camii ve Şakirin Camii avlu tasarımı

8. Teknoloji ve Malzeme

Çağdaş Camii tasarımında kullanılan teknoloji ve malzeme bütün camilerde aynıdır. Araştırılan 13 camilerin yapıda kullanılan malzeme betonarmedir. Camilerden ortak malzemenin bir diğeri ise camdır. İç mekânda ise ahşap, mermer ve akrilik kullanılmıştır [4].

Şekil 8. Sancaklar Camii ve Şakirin Camii (Akbulut, 2016)

Teknoloji olarak betonarme sistemiyle tasarlanmıştır ve bu teknolojinin yüksek yapılar ile tasarlanmıştır. Boşluklarda cam ile kapatılmıştır. Zeminden örtüye kadar cam yüzeyler ile aydınlatılmıştır. Bunun en güzel örneklerinden Şakirin Camii, GOBS Camii'dir [10]. Bu iki caminin hem iç yüzeylerinde hem de dışta cam kullanılmıştır. Dış kabukta bulunan cam yüzeler güneş kırıcı olarak tasarlanmıştır. Çağdaş camiler, malzemeler ve süslemelerde oldukça sade tutulmuştur. Sade tutulmasının en önemli sebebi, insanların ibadete yönelmesini sağlamaktır. İç mekân tasarımda kullanılan ortak malzeme ahşaptır. Oldukça yeni inşa edilen camilerde ise iç mekânda akrilik, bürüt beton ve metal kullanılmıştır [7].

9. Işık

Yenicilikçi tasarımda önemli bir konu da ışıktır. Cami yapısı ilk zamanlar ihtiyaca göre şekil alsada ilerleyen zamanda İslam mimarisinin temeli atılmıştır. Işık element bütün dinlerde de kullanılmıştır. İslamiyet'te ışık Nur olarak da nitelendirilmiştir [11]. Çağdaş Cami tasarımı teknolojinin ilerlemesiyle özgürce yapıya entegre edilmiştir. Işık sadece ihtiyaç olarak görülmemiş yapıda mesaj verilmek istenmiştir. Ele alınan 13 cami genel olarak doğal aydınlatma ile tasarlanmıştır. Bant ve yırtıklar ile yapıya açıklık getirilmiştir [3]. Işık konusunu dört gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki sadece kible duvarı doğal ışıkla aydınlatılmış olan camiler, ikinci grup sadece örtüden doğal ışık ile sağlanmakta olanlar, üçüncü grup yapının tüm duvarlarının cam yüzeylerden oluşan camileri barındıran. Son grup olarak çokgen planda çokgen parçaların birbirlerine cam yüzeylerle birleştirilmesi ile tasarlanmış olan yapılardır [2].

9.1. Sadece kible duvarı doğal ışıkla aydınlatılmış

Bu gruba dâhil olan camiler Ankara Batıkent Camii, Sancaklar Camii, TBMM Camidir. TBMM Camii doğu ve batı bölgesinde cephelerde açıklık yokken, kuzey ve güney cephelerden açıklık sağlanmıştır [10]. Caminin örtüsü kademe kademe

yükseltilmiş arasındaki boşlukların cam yüzeyler ile tasarlanmıştır. Betonarme olan yapının kubbesindeki kademeler daha hafif olarak gözükmektedir. Çelik, beton kullanımı arttıkça cami yapılarında örtü tasarımları gelişim ve yenilik göstermiştir. Ayrıca kible duvarı, minber cam ile tasarlanıp doğal aydınlatılmıştır [1].

Şekil 9.1. TBMM Camii (Al-Asad, 1999)

Işık ile ibadete yönlendirme fonksiyonunu Sancaklar Camii'nde de görmekteyiz. Hıra mağarasından esinlenerek arazi eğimini yerleştiren yapının, bir mağara gibi karanlık olması dikkat çekmektedir. Avludan yapıya gidilirken basamak ve su elemanları kullanılarak, dünya telaşından ayrılmış ana mekâna ulaşılmaktadır [10]. Ana mekâna girildikten sonra kible duvarın hizasında cam ile aydınlatılmıştır. Bu aydınlatma ana mekânda direk ibadete yönlendirmektedir. Buradaki ışık oyunu sadece kible duvarındaki ışık ile değil mekândaki basamakların arasındaki halojen aydınlatma ile güçlendirilmiştir. Ana mekânda ışık ile tasarlanarak güçlendiren bir diğer unsur mekândaki renk ve malzeme kullanımüdür. Gri ve siyah renklerin ağırlıklı olarak mekânda ışık daha belirgin hale gelmiştir. Doğu ve Batı yüzeylerin siyah cam ile tasarlanmıştır. Dikkat dağıtmadan ibadete edilmesi için düşünülmüştür [1].

Şekil 9.2. Sancaklar Camii (URL 13)

Bu gruba dâhil olan bir diğer cami ise Batıkent Camii'dir. Örtüde masif üçgen geometrisi kullanılmıştır. Batıkent Camii zeminden başlayıp üçgen örtüye kadar cam yüzeler ile tasarlanmıştır. Ana mekânın en güçlü kaynağı kible duvarından sağlanmaktadır. Örtü ile yüzdelerdeki tasarım havada olduğu hissiyatını artırmıştır [7].

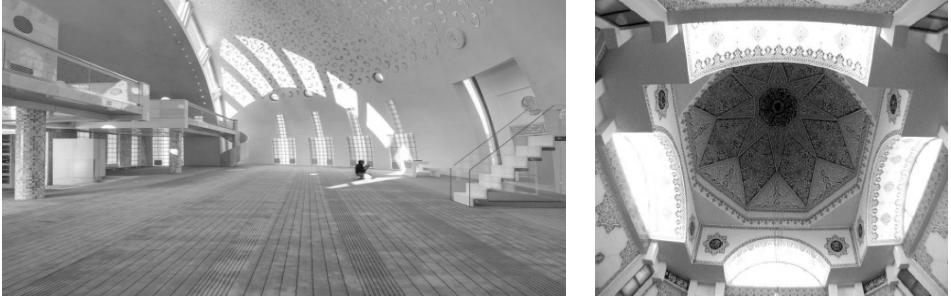

Şekil 9.3. Ankara Batıkent Camii (Al-Asad, 1999)

9.2. Sadece örtüden doğal ışık

Bu grupta üç tane cami bulunmaktadır. İlk olarak ele alınan cami ise Kınalı Ada Camii'dir. Kınalı Ada Camii, piramidal bir görünümüne sahiptir. İki aynı geometriden iki farklı boyutunda olan örtü levhalarının arasındaki farkı cam ile birleştirilmiştir. Bu sayede iki bölümden oluşan mekânın kible duvarı direk güneş ışığı ile aydınlatması sağlanmıştır [4]. Örtüdeki aynı geometrisinin farklı boyutlar

ile tasarlanan bir diğ er camii ise Yeş il Vadi Camii'dir. Yeş il Vadi Camii, iki küreden oluşmaktadır. İç iç e girmiş iki küreden tasarlandığı görünürken yapı da içten bir bütün olarak algılanmaktadır. Buradaki tasarımda sonsuzluk ifade edilmektedir. Aydınlatma unsurunun en büyük yeri iki kürenin boyut farkından oluş an açıklık yeridir. Ayrıca cephe yüzeylerinde farklı geometri camlar bulunmaktadır [11]. Bu tasarım dış ve iç le olan uyumu göstermektedir. Doğ al aydınlatmaya önem veren mimar kible duvarındaki mihrabı kare olarak tasarlamış ve dış a doğru itilmiştir. Bir diğ er cami ise Ankara Batıkent Camii'dir. Batıkent Camii, örtüsünde farklı geometrilerden oluş urken, yarım daire ş ekilde cam yüzeyler ile doğ al aydınlatama sağ lanmıştır [2].

Ş ekil 9.4. Yeş il Vadi Camii (URL 5)

9.3. Yapının tüm duvarlarının cam yüzeylerden oluş tuğ u grup

Bir baş ka tasarımda, ış ığın nasıl kullanıldığını Marmara İlahiyat Fakültesi Camii'nde görmekteyiz. İlk bakış ta geleneksel bir cami tasarıma benzese de çok farklıdır. Cami, dairesel bir plan sahip olup yüzeyinde de büyük bir küre şeklindedir. Kürenin yüzeyindeki kare ve üçgenin birleşmesiyle büyük pencereler tasarlanmıştır. Bu pencerelerin özelliğ i, önünde geometrik ayrı bir cephe bulunmasıdır [6]. Bu ayrı tasarlanmış olan cephe iç mekânı ış ık ve gölge ile farklı bir aydınlatma sağ lanmaktadır. Ayrıca örtüde kullanılan cam doğ al aydınlatmanın en güçlü kaynağ ıdır. İç mekânda kullanılan renkler de açıktır ve ferah bir hava yaratmaktadır. Marmara İlahiyat Fakültesi'nin iki ana mekâna sahip olmasından dolayı bodrumda bulunan mekân kible duvarın hizasında bir bahç e tasarlanıp doğ al aydınlatma sağ lanmıştır [10].

Şekil 9.5. Marmara İlahiyat Fakültesi Camii (Hasse Mimarlık)

Yapıların aydınlatılması cephelerden sağlanan bir diğer cami ise GOSB Camii ve Şakirin Camii'dir. İki camide de örtü geleneksel tasarlanmış ve masiftir. Pandantif kubbeye kadar geometrik süslemelere sahip olan camlar zeminden başlayıp örtüye kadar devam etmektedir. Bir bütün olarak tasarlanan dış kabuk ve bir iç kabuk vardır. Kare bir plana sahip olan Şakirin Camii'nin iç kabuğu da camlar ile çevrilmişti. İç mekânda bulunan camlar ayetler ile tasarlanmıştır. İkisinin arasındaki güneş ışıkları motifli bir şekilde yansımaktadır. Hem aydınlık hem de ışık ile gölgenin bir arada yansımaları sağlanmıştır. Camide ayrıca özel tasarlanmış bir avize vardır. Bu tasarıma benzeyen başka bir cami ise Bursa'da bulunan GOSB Camii'dir. Geleneksel örtü ile tasarlanmış ve masiftir. Cephelerdeki camlar zeminden başlayıp kubbeye kadar devam etmektedir. Şakirin Camii gibi GOSB Camii'nin de camlarının önünde geometrik bir cephe vardır. Dıştan caminin yapısına süs verilerek iç mekân da aynı dış gibi içe doğru yansımaktadır. Bu geometrik cephenin başka bir amacı ise güneş kırıcı fonksiyonu sahip olmasıdır. Cami tasarımında, çevreye uygun olarak tasarlanan yapılarda, arazi eğiliminde olan cepheleri nedeniyle örtüden aydınlatma kullanılmıştır [6].

Şekil 9.6. GOSB Camii ve Sakirin Camii (Akbulut 2017)

9.4. Çokgen planda çokgen parçaların birbirlerine cam yüzeylerle birleştirilmesi

Bu grubun en güzel örneği Etimesgut Camii'dir. Etimesgut Camii Le Corbusier'den esinlenerek tasarlanmış iç mekâna sahiptir. Etimesgut Camii'nin mimarı olan Cengiz Bektaş, geleneksel öğeleri kullanmayarak yapıdaki yırtıklar, güneş ışığı ile dini deneyimleri yaşatmaktadır. Le Coubusier için güneş işliğı ile mekânın ve heykelimsi formları dini bir deneyiminin yaşatıldığını savunmaktadır. Güneş ışığının sadece enerji kaynağı değil aynı zamanda insanların mekân içerisindeki ritmini belirleyen bir unsur olduğunu düşünmektedir. Bu tasarımı en iyi yansıtan cami Etimesgut Camii'dir [11].

Şekil 9.7. Etimesgut Camii (URL 14)

Ana mekânı çevreleyen poligon planın birleşen köşeleri, zeminden örtüye kadar cam ile sonlandırılmıştır. Beş tane yırtık, aynı zamanda İslam'ın beş şartını da yansıtmaktadır. Plandaki düzensiz poligonun, bu kırıkların farklılığı ile oluşturup ışık ve gölge arasında farklı bir ritim ortaya konmuştur. Ritmi destekleyen bir diğer unsur ise kubbedir. Düz örtünün güney ve kuzey yüzeylerin birleştiği yerde cam ile geçiş sağlanmıştır. Kible duvarındaki mihrabın kırıkları direk ibadete yöneltmeyi sağlayan ışıktır [2].

10 Sonuç

Sonuç olarak bu çalışma ile Türkiye'de çağdaş cami tasarımında hem form hem örtü hem de geleneksel elemanlar olan minare, mihrap, minber ve avlunun işlev ve sembolik kullanımlarında, çağdaş formlar, tasarımsal yenilikler ve yeni üslup arayışları olduğu görülmüştür.

Plan tiplerinde ise tamamen yenilikçi, çağdaş arayışlara yönelme görülmüştür. Türk ve İslam mimarisinin geleneksel plan şemaları ise farklı, özgün, modernize

yorumlarla kullanılmıştır. Çağdaş Türk camilerinde göze çarpan bir diğer tasarımsal özellik de pandantif ve Türk üçgeninin hem örtüde hem de iç mekânda en sevilen plan ögesi olduğudur. Türkiye’de çağdaş cami mimarisinde bir diğer yenilik de malzeme ve teknoloji de kendini gösterir. Modern teknoloji ve malzemenin kullanıldığı bu yapılarda özellikle üzerinde durulan bir diğer unsur da ışık kullanımımıdır. Işık sembolik anlamı ile de el alınan bir tasarım arketipi niteliğindedir. Yapıya farklı açılardan ışığı çekmek için farklı uygulamalar bulunmaktadır. Bazen sadece mimarın bazen de işverenin isteği üzerine gerçekleşen bu tasarımlarda gözlenen bu denemelerin çağdaş toplum tarafından kabul gördüğüdür.

KAYNAKÇA

- Al-Asad, M., (1999), “The Mosque of the Turkish Grand National Assembly in Ankara: Breaking with Tradition”, Muqarnas XVI: s.155-169.*
- Duysak, N., (2000), 20.Yüzyıl Türkiye’sinde Camii Tasarımı ve Geleneksel Camii, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*
- Erarlan, A., (1994), “Kınalı ada Camii”, Düünden Bugüne”, İstanbul Ansiklopedisi, cilt: 4, İstanbul, s.562-563.*
- Eyüpgiller, K., (2000), “Türkiye’de Çağdaş Cami Mimarisi: İstanbul’dan Örnekler”, Yapı, sayı: 229, s.62-71.*
- Frishman, M. (1994), “Islam and the Form of the Mosque,” in The Mosque: History,Architectural Development & Regional Diversity”, eds. Martin Frishman, Hasan-Uddin Khan London, s.17-41*
- Grabar, O., (1983), “Symbols and Signs in Islamic Architecture”, in Architecture in Continuity: Building in the Islamic World Today, eds., Renata Holod, Darl Rastorfer New York, s.25-32.*
- Grabar, O., (1998), İslam Sanatının Oluşumu, N. Yavuz, Çev. I. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları*
- Idem, (1994), The Mosque in Islamic Society Today, in The Mosque: History, Architectural Development & Regional Diversity, eds. Martin Frishman, Hasan-Uddin Khan London, , s.242-45.*
- Moustafa, A. M. A., (2014), “Contemporary Mosque Architecture in Turkey”, The American University in Cairo, School of Humanities and Social Sciences, Cairo.*
- Uzun, Ç., (2010), Günümüz Cami Mimarisinin İşlev-Biçim ve Teknoloji İlişkisi Açısından İncelenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir*
- Ürey, Ö., (2010), “Use of Traditional Element in Contemporary Mosque Architecture in Turkey”, A thesis submitted to the graduate school of natural and applied sciences of Middle East Technical University.*

İnternet Kanyaklar

URL 1- <http://www.arkitera.com/etiket/4594/sancaklar-camisi>

URL 2- <http://v2.arkiv.com.tr/p2668-yesilvadi-camisi.html>

URL 3- <http://derinkuyu.orgfree.com/resim/derinkuyu-park-cami-resmi.html>

URL 4- <http://v2.arkiv.com.tr/p94-tbmm-camii-kompleksi.html>

URL 5- <http://v2.arkiv.com.tr/p124-etimesgut-camii.html>

URL 6- <http://www.nilufermuftulugu.gov.tr/inc.php?p=camiiler&id=217>

URL 7- <http://www.arkitera.com/etiket/4594/sancaklar-camisi>

URL 9- <http://www.alazalbay.com.tr/>

URL 10- <http://www.arkitera.com/etiket/4594/sancaklar-camisi>

URL 11- <http://www.sakirincamii.net/>

URL 12- <http://www.alazalbay.com.tr/>

URL 13- <http://www.mustafacambaz.com>

URL 14- <http://v2.arkiv.com.tr/p124-etimesgut-camii.html>